

# تحلیل محتوای کتاب درسی

دکتر فرگس حسن مرادی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی تهران - شمال



بیت

سرشناسه  
 عنوان و نام پدیدآور : تحلیل محتوای کتاب درسی / مولف نرگس حسن مرادی  
 مشخصات نشر : تهران: آبیژ، ۱۳۸۸.  
 مشخصات ظاهری : ۱۵۸ ص.؛ جدول، نمودار؛ ۲۱×۱۴ س.م.  
 شابک : 978-964-970-177-6  
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا  
 موضوع : کتاب‌های درسی -- ارزشیابی  
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۸۸ ت ۳ / ۴۵ / LB۳۰۴۵  
 رده‌بندی دیویی : ۳۷۱/۳۲  
 شماره کتابشناسی ملی : ۱۸۳۳۲۴۵



آبیژ

● کتاب	تحلیل محتوای کتاب درسی
● تألیف	نرگس حسن مرادی
● ناشر	آبیژ
● قطع	رقعی
● نویت	اول
● تاریخ	پاییز ۱۳۸۸
● تیراژ	۱۵۰۰
● صفحات	۱۸۴
● شابک	۹۷۸-۹۶۴-۹۷۰-۱۷۷-۶
● قیمت	۵۰۰۰ تومان

### مراکز پخش

کتابیران: تهران، میدان انقلاب ابتدای خیابان آزادی، خیابان دکتر قریب بعد از فرصت شیرازی  
 پلاک ۷، تلفن: ۱۸-۶۶۵۶۶۵-۹  
 نوپردازان: تهران، خیابان لبافی‌نژاد، بین اردیبهشت و فروردین، پلاک ۲۳۸  
 تلفن: ۶۶۴۱۳۳۷۲-۶۶۴۱۳۵۱۵-۶۶۴۱۱۱۷۳-۶۶۴۹۲۴۰۹

واکاوی و تحلیل تحولات اجتماعی نشانگر برخی عوامل کلیدی و بنیادی است که «آموزش» از مهمترین و پایدارترین آنها به شمار می‌رود. اگر آموزش در مفهوم وسیع و همه‌جانبه در نظر گرفته شود، می‌توان آن را شامل کلیه تلاش‌های سازمان‌یافته و غیرسازمان‌یافته که موجب انتقال میراث علمی، فناوری و فرهنگی و اجتماعی یک جامعه از نسلی به نسل دیگر می‌گردد، دانست. علاوه بر این رسالت خطیر دیگر آموزش، فراهم‌سازی فرصت‌های رشد و شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌های افراد جامعه به‌خصوص کودکان و نوجوانان است. لذا ضرورت چندانی در بیان اهمیت و ضرورت توجه جدی به استقرار نظام آموزشی اثربخش و حفظ و توسعه آن احساس نمی‌شود. در مقابل آنچه که همواره به‌عنوان یک دغدغه و دل‌مشغولی همیشگی مهندسان اجتماعی و متفکران و نظریه‌پردازان توسعه و بالندگی جوامع انسانی مطرح بوده و هست، پاسخگویی به این سؤال حیاتی و پیچیده است که برای ایجاد و حفظ اثربخشی در نظام‌های آموزشی و به‌طور ویژه در نظام آموزش و پرورش، چه تدابیر و راهکارهایی را باید دنبال کرد؟

مطالعه متون و ادبیات موضوع نشان می‌دهد که متخصصان برنامه‌ریزی و مدیریت نظام‌های آموزشی به سؤال فوق از جنبه‌ها و ابعاد مختلف پاسخ داده‌اند. به‌نحوی که در جمع‌بندی نظرات و یافته‌های حاصل از این مطالعات می‌توان ارکان اساسی هر نظام آموزشی را شامل پنج عنصر کلیدی؛ محتوا آموزشی، معلم، فراگیر، تجهیزات و ابزارها و نهایتاً برنامه‌ریزی و مدیریت آموزشی برشمرد. بدیهی است هر یک از این عناصر دارای روابط متقابل با یکدیگر بوده و از رهگذر این تعاملات ماهیتی «پویا» و متحول را کسب می‌نمایند.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، محتوا آموزشی از جمله این عناصر و شاید مهمترین آنهاست. چرا که بدون محتوا آموزشی و وجود مطلبی برای انتقال و یاد-

گیری، اساساً آموزش بی معنا و مفهوم است. بدیهی است در این برداشت، محتوا آموزشی دربرگیرنده طیف گسترده‌ای از مطالب و موضوعات یادگیری و به شکل - های متنوع نوشتاری، تصویری و شنیداری است. بر این اساس است که محتوای آموزشی همواره بخش مهمی از نظام آموزشی رسمی و غیررسمی را شکل داده و توجه محققان و تحلیل‌گران نظام‌های آموزشی را به خود معطوف داشته است. به‌نحوی که برنامه‌ریزی درسی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی و بسیاری از رشته - های وابسته و مرتبط دیگر از دیرباز به عنوان رشته‌ها یا دیسپلین‌های مهم و اصلی دانش بشری به‌شمار آمده و هم‌اکنون نیز در بالاترین سطوح تخصصی و در معتبر - ترین دانشگاه‌های داخلی و خارجی آموزش داده می‌شود.

در ادامه تحلیل قبل می‌توان به ابعاد و اجزای مختلف محتوای آموزشی اشاره نمود. در یکی از مهمترین این ابعاد به بحث مطالعه و تحلیل متون و محتوای آموزشی و به‌طور خاص‌تر «کتاب درسی» توجه می‌شود. هدف از این مطالعات و تحلیل‌ها، شناخت دقیق محتوا از نظر ویژگی‌های ساختاری و میزان رعایت اصول علمی در طراحی و تدوین آن از یک طرف و درک اثرات مستقیم و غیرمستقیم محتوا بر ابعاد متفاوت یادگیری شناختی، عاطفی و مهارتی دانش‌آموزان از سوی دیگر است. بدیهی است در اینجا منظور از محتوای آموزشی یا کتاب درسی هرگونه پیام کتبی، اعم از تصویری و نوشتاری و یا ترکیبی از آنهاست که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر ذهن، افکار، ارزش‌ها و مهارت‌های مخاطب تأثیر می‌گذارد. انجام چنین مطالعات و تحلیل‌هایی تا آنجاست که کانون توجه و تلاش بسیاری از متخصصان علوم تربیتی، آموزش و پرورش و آموزش عالی قرار گرفته است و چند سالی است که مسؤلان برنامه‌ریزی دوره‌های علوم تربیتی و به‌ویژه دوره‌های تربیت دبیر را بر آن داشته است که دروس خاصی را در این زمینه تدوین و ارائه نمایند. درس تحلیل محتوای کتاب درسی نیز از جمله این دروس است که به مجموعه دروس دوره‌های کارشناسی دبیری آموزش و پرورش کشور افزوده شده است.

علی‌رغم اهمیت و ضرورت بحث تحلیل محتوای آموزش و به‌طور خاص تحلیل کتاب درسی، منابع علمی فارسی چندانی در اختیار نیست. بدیهی است این امر موجب بروز برخی مشکلات و ناهماهنگی‌ها برای دانشجویان و حتی مدرسان این درس است. بر همین اساس کتاب حاضر به‌منظور پوشش دادن سرفصل‌های این درس در سه فصل تألیف شده است. در فصل اول «تحلیل محتوا» به‌عنوان یکی از روش‌های اساسی تحقیق و خصوصاً تحقیقات کیفی معرفی شده است. فصل دوم به بیان ماهیت و ابعاد مختلف کتاب درسی اختصاص دارد و در نهایت در فصل سوم تعریف مفهوم تحلیل محتوای کتاب درسی، کاربردها، ابعاد و روش‌های آن به بحث گذاشته شده است.

مؤلف خود را موظف می‌داند صمیمانه‌ترین قدرشناسی‌های خود را نثار دانشجویان علاقه‌مند و فهیمی نماید که در طول چندین نیمسال تدریس این درس، نکات ارزشمندی را در رفع نواقع و کاستی‌های مطالب مطرح نموده‌اند. با این وجود اطمینان دارد راهنمایی‌ها و تذکرات اساتید، متخصصان، دانشجویان و خوانندگان گرامی باعث غنا و کمال این اثر خواهد بود. لذا پیشاپیش از توجه و الطاف آنان خالصانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

فرگس حسن‌مرادی

۱۳۸۸

## فهرست مطالب

۱	فصل اول. تحلیل محتوا.....
۱	اهداف یادگیری.....
۳	مقدمه.....
۵	تحقیق چیست؟.....
۱۰	روش‌های تحقیق در علوم رفتاری.....
۲۱	تعریف و مفهوم تحلیل محتوا.....
۲۵	سابقه و پیشینه تحلیل محتوا.....
۲۸	زمینه‌های کاربرد تحلیل محتوا.....
۳۲	مراحل تحلیل محتوا.....
۴۲	خلاصه فصل.....
۴۲	سوالاتی برای بحث و تفکر بیشتر.....
۴۵	فصل دوم. کتاب درسی.....
۴۵	اهداف یادگیری.....
۴۷	مقدمه.....
۴۸	تعریف و مفهوم کتاب درسی.....
۵۴	نقش و کارکرد کتاب درسی.....
۵۷	اجزای کتاب درسی.....
۵۸	الف) قالب و شکل ظاهری کتاب درسی.....

۷۰	.....	ب) محتوا و ساختار کتاب درسی
۸۸	.....	ویژگی‌های کتاب معیار
۹۵	.....	مراحل تهیه کتاب
۱۰۸	.....	خلاصه فصل
۱۰۹	.....	سؤالاتی برای بحث و تفکر بیشتر
۱۱۱	.....	فصل سوم، روش‌های تحلیل محتوای متون درسی
۱۱۱	.....	اهداف یادگیری
۱۱۳	.....	مقدمه
۱۱۴	.....	تعریف و مفهوم تحلیل محتوای کتاب درسی
۱۱۷	.....	کاربردهای تحلیل محتوای کتاب درسی
۱۲۳	.....	ابعاد تحلیل محتوای کتاب درسی
۱۲۴	.....	۱. بُعد درونی کتاب درسی
۱۲۵	.....	۲. بُعد بیرونی کتاب درسی
۱۲۸	.....	روش‌های تحلیل محتوای کتاب درسی
۱۲۹	.....	روش‌های کمی تحلیل محتوای کتاب درسی
۱۳۱	.....	الف) فرمول خوانایی فرای
۱۳۲	.....	ب) تعیین سطح خوانایی کلوز
۱۳۴	.....	ج) فرمول خوانایی مک‌لافلین
۱۳۵	.....	د) روش هارتلی در تعیین درجه دشواری متن
۱۳۷	.....	روش‌های کیفی تحلیل محتوای کتاب‌های درسی
۱۳۹	.....	الف) روش تحلیل متون درسی ویلیام رومی
		ب) تحلیل محتوای کتاب درسی براساس
۱۴۳	.....	شاخص خلاقیت «گیلفورد»
۱۴۷	.....	ج) تحلیل کتاب درسی براساس الگوی تفکر نقاد گریسون

د) تحلیل محتوای کتاب درسی بر مبنای حیطه‌های

- سه‌گانه اهداف آموزشی «بloom» ..... ۱۴۸
- خلاصه فصل ..... ۱۵۹
- سؤالاتی برای بحث و تفکر بیشتر ..... ۱۶۰
- کلام آخر ..... ۱۶۱
- منابع ..... ۱۶۵
- فهرست نمایه ..... ۱۷۱